

Вікарії Київської митрополії XIX – початку XX ст.: посадові обов'язки як вияв адміністрування єпархіального управління

Т.В. Кузнець

Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини,
umanska.starovyna@ukr.net

Ключові слова:

Київська митрополія, єпископ
Чигиринський, єпископ Уманський,
єпископ Канівський, єпископ
Черкаський, вікарій, єпархіальний
архиєрей.

Стаття присвячена висвітленню еволюції кола обов'язків помічників єпархіального архиєрея – вікаріїв, що зумовлювало відкриття нових вікаріатств в Київській митрополії. Зазначається, що кафедра першого вікарія з титулом «Чигиринський» була відкрита 1799 року, другого, що титулувався «Уманський», 1874 року, третього «Канівського» 1885 року, четвертого «Черкаського» 1910 року. Але хронологія відкриття вікарних кафедр не визначала послідовності (перший, другий, третій, четвертий) помічників митрополита. Першість вікаріїв змінювалась в залежності від розподілу обов'язків між ними.

На основі висвітлення розподілу та перерозподілу справ між вікаріями зроблено висновок про розширення діапазону функцій церкви в цілому та утвердження адміністрування та бюрократизації в її управлінській структурі.

Визначено можливі напрями подальших досліджень інституту вікаріїв, серед яких створення пропосографічного портрета помічників єпархіального архиєрея та узагальнення їх біографічних відомостей з метою підготовки нових їх життєписів.

Kyiv metropolitanate vicaries of the XIX – beginning of the XX centuries: official duties as a manifestation of the administration of the diocesan management

T. Kuznets

Pavlo Tychnya Uman State Pedagogical University

Key words:

Kyiv metropolitanate, Chygyrynski
bishop, Umansky bishop, Kanivsky
bishop, Cherkasky bishop, vicary,
diocesan bishopric assistants.

The article is dedicated to describing the duties evolution of the diocesan bishopric assistants – vicaries which became a reason of opening new vicariates at Kyiv metropolitanate. It is noted that the first vicary chair with a title «Chygyrynski» was opened in 1799, the second one which was titled «Umansky» in 1874, the third one «Kanivsky» in 1885, the fourth «Cherkasky» in 1910. But the chronology of vicary chairs opening did not define the order of metropolitan's assistants (the first, the second, the third, the fourth). The vicarious primacy varied according to the responsibilities shared among them.

It is noted that clear determination of position duties of diocesan bishopric assistants, their distribution and redistribution among them justified the expansion of the church activities as a public institution and the priority of the objectives under their control. The article shows that the official duties range evolved from the insignificant Metropolitan's orders execution which the first vicar had to perform in the Metropolitan's absence, to clear set of the whole list of affairs that were intrusted under the responsibility of each of the four vicars. The increase of these affairs, their clear distribution among vicars testified both the expansion of the Orthodox clergy activities as well as the establishment of the control over the highest officials in the eparchial management structure. The declared idea of increasing the number of the Metropolitan assistants in order to release him from administrative and managerial functions was not implemented in practice.

The analysis of the distribution and redistribution of affairs among the vicaries lead to the conclusion that the church functions expanded, in general, and the administration and bureaucratization of its managerial structure developed.

The prospects of further research of the Vicarium Institute are defined, among them is the creation of a complex portrait of the diocesan bishopric assistants and the synthesis of their biographical information in order to prepare their new biographies.

Дослідження історії Православної Церкви в Україні не втрачає своєї актуальності в силу багатьох причин. Одним із чинників, що підтримує сталий інтерес дослідників, є необхідність сучасного переосмислення досвіду взаємовідносин держави і Церкви, формування і функціонування управлінської структури Церкви, на яку впливала держава, виявлення схожості державної і церковної управлінських структур, що сприятиме адекватному розумінню статусу Церкви. Колосальний вплив Церкви на духовну сферу життя суспільства зумовлює інтерес до структури цієї суспільної інституції, зміни в якій диктувалися появою нових функцій чи необхідністю зміцнення позицій, а отже впливу на суспільство.

Питання управлінської структури Православної Церкви час від часу потрапляють у поле уваги дослідників. Так, В.С. Перерва на дисертаційному рівні дослідив статус єпархіальних органів влади та парафіяльного священства в Київській митрополії кінця XVIII – XIX ст. [1], І.М. Шугальова вивчала еволюцію устрою українських православних єпархій упродовж першої половини XIX ст. [2], С. Лучанін розглядав модель управління православними єпархіями в Україні російським урядуючим Синодом в кінці XVIII – на початку XIX століття [3]. У ході дослідження таких проблем помічники єпархіального архиєрея – вікарії – аж ніяк не могли бути обійдені увагою істориків. Але їх функції, перерозподіл найменувань вікарних кафедр, перерозподіл обов'язків вікарних єпископів в Київській митрополії не було предметом спеціального дослідження.

Тому метою даної наукової розвідки є з'ясування хронології відкриття вікаріатств в Київській митрополії XIX – початку XX століття та зміни першості вікаріїв; висвітлення еволюції кола обов'язків вікаріїв, що доповнює уявлення про рівень адміністрування та бюрократизації єпархіальної управлінської структури Церкви.

Наприкінці XVIII ст. завершилось формування Київської єпархії в межах одноіменної губернії і на допомогу митрополиту 1799 р. «велено было быть в Киевской епархии особому викарному епископу, именоваться ему епископом Чи-

гиринским и иметь местопребывание в Киевском первоклассном Златоверхо-Михайловском монастыре с жалованием в 1000 руб., иметь 12 служителей, сверх монастырских. Велено было ему быть в полной зависимости от Киевского митрополита и заведовать ему теми частями управления, какие будут поручены ему митрополитом» [4, с. 482]. Перелік доручень ще не був регламентований і мав ситуативний характер. Наприклад, коли 8 жовтня 1816 р. митрополит у справах виїздив за межі Київської єпархії, то доручив вікарію за час своєї відсутності завершити такі справи: «1) Об утверждении выборов церковных старост; 2) Об определении, увольнении и перемещении просфорень; 3) О выдаче новых св. антиминсов вместо ветхих» [5, арк. 3]. Вікарій зобов'язався усе виконати.

З часом вікарному єпископу митрополит доручав усе більше й більше справ, і не тільки за своєї відсутності. Зазвичай це було інспектування церков, яке вікарій здійснював у ході огляду якоїсь частини Київської єпархії. Так, 16 серпня 1853 р. Преосвященный Аполінарій, єпископ Чигиринський, за дорученням митрополита Філарета (Амфітеатрова) оглядав церкви і Духовні Правління Київського, Канівського, Звенигородського, Уманського, Липовецького, Бердичівського, Сквирського і Радомишльського повітів Київської губернії. Благочинні усіх округів надавали йому для перевірки прибутково-видаткові, метричні і обшукові книги, а також – клірові відомості. Щодо безпосереднього огляду церков, то в узгодженому з митрополитом маршруті було визначено шлях руху вікарія. В Уманському повіті вікарій відвідав усі православні храми повітового центру і 47 сільських церков. По інших повітах план передбачав інспектування різної кількості парафіяльних храмів. Виявлені недоліки і зроблені розпорядження щодо їх усунення записувалися у спеціальний журнал огляду єпархії, який потім подавався для ознайомлення і затвердження митрополитом [6, арк. 39].

Через якийсь час маршрути інспекцій повторювались і у такий спосіб вікарій перевіряв виконання своїх розпоряджень. Так, Преосвященный

Аполінарій за дорученням митрополита Філарета з 25 травня 1856 року здійснив поїздки по Канівському, Васильківському, Таращанському, Уманському, Звенигородському, Чигиринському, Черкаському і Канівському повітах. В Уманському повіті він оглянув 24 церкви, про що записав приставлений до нього чиновник консисторії колегський секретар Іван Данилевський [7, арк. 3]. Зазвичай такі поїздки тривали кілька тижнів і давали уявлення про стан церков, становище кліру, наявні труднощі та нагальні потреби їх вирішення. За їх результатами вікарний єпископ допомагав митрополитові вникнути у становище своєї пастви та духовенства загалом.

Статус вікарного єпископа в Київській митрополії поступово зміцнювався. Вікарій з титулом «єпископ Чигиринський» був настоятелем першокласного монастиря, мав власний штат і державне фінансування. У 1855 р. утримання вікарія і Києво-Золотоверхого Михайлівського монастиря обходилося в 5185 руб. на рік [8]. Висвячення в сан здійснювалось з наказу самодержця всеросійського і розпорядження Найсвятішого Синоду. Так, 1865 року указ самодержця гласив: «Архимандрита Порфирия (Успенського – авт. Т.К.) в Епископа Чигиринского Викария Киевской Епархии, произвести в Святейшем Синоде 9го, а посвящение – 14го февраля в Св. -Троицкой Александро-Невской Лавре, которое совершить Высококопреосвященному Митрополиту Новгородскому и Санкт-Петербургскому с Вашим Преосвященством и прочими, находящимися здесь Архипастырями» [9, арк. 11]. Указ адресувався Київському митрополитові і свідчив про підвищення статусу вікарія. До того ж, і сам претендент на посаду вікарія Київської митрополії був особистістю досить відомою серед православної ієрархії: до цього призначення він очолював російську місію в Єрусалимі.

У 1865 році було дозволено відкривати вікаріатства всюди, де для цього знайдуться місцеві кошти. Але в Київській митрополії продовжувала зберігатися кафедра тільки одного єпископа, який титулувався Чигиринським.

Зміни в управлінській структурі єпархії сталися тільки в 1874 році за митрополита Арсенія (Москвіна), який здобув собі славу подвижницькою працею в освітянській сфері.

Призначення другого вікарія митрополит Арсеній пояснював так: «Назначение для Киевской митрополии второго викария дает мне случай и возможность, для ближайшего наблюдения за состоянием церквей и духовенства вверенной мне епархии и доставлении мне более верных и

скорых обо всем касающемся до благоустройства епархии сведений, разделить между двумя Преосвященными Викариями епархию на две части, с тем, чтобы каждый из них на свою часть обращал свое особенное внимание и, по указанию потребностей Церкви и местных обстоятельств и условий, принимал своевременно решение...» [10, арк. 9]. Ця цитата архівного документа зумовлює думку про необхідність другого помічника (вікарія) митрополиту в силу територіальних обширів Київської єпархії, збільшення кількості церков і чисельності православної пастви, так як у тому ж документі зафіксовано такий поділ: «Города с уездами Чигирин, Черкасы, Канев, Тараща, Васильков, Сквир, Радомышль – Первому викарию; Умань, Бердичев, Звенигородка, Липовец – Второму викарию; Киев со своим уездом пусть будет общим наблюдательным пунктом для обоих» [10, арк. 10]. Але поділ території між двома вікаріями був умовним, так як необхідність у другому вікаріатстві диктувалась зовсім іншими міркуваннями.

Митрополит Арсеній 12 грудня 1874 р. уклав інструкцію для вікаріїв, яка окреслювала коло їх повноважень і обов'язків. Другий вікарій став титулувався «Уманським» і ним став настоятель Києво-Братського монастиря і ректор Київської Духовної Академії Філарет (Філаретов). Його ректорство тривало з 1860 до 1877 року і пам'ятне енергійною діяльністю щодо благоустрою Академії. Причому, благоустрій зовнішньому і глибокому реформуванню внутрішньому на основі нового статуту 1869 року. Відомий він і створенням Церковно-археологічного товариства і аналогічного музею при Академії. Тому не випадково, що другому вікарію були передані у розпорядження всі навчальні заклади Київської єпархії і повіти, на території яких діяло найбільше парафіяльних шкіл. В особі другого вікарія митрополит, який доклав найбільше зусиль для поширення освіти і створення освітньої мережі, запобігав надійного помічника і частину обов'язків у цій сфері міг перекласти на нього. Преосвященний Філарет сподівання митрополита справдив, а особливо прославився своїм піклуванням про благоустрій духовних училищ Київської єпархії. Тобто відкриття кафедри другого вікарія зумовлювалося необхідністю допомоги митрополитові у тій справі, якою він найбільше переймався – освітянській.

Уманське вікаріатство з часу його створення у 1874 році до 1921 року очолювали: Філарет (Філаретов), Михаїл (Лузін), Полікарп (Розанов), Іриней (Орда), Анатолій (Станкевич), Яків (П'ятницький) Іоанікій (Надеждін), Сергій (Ланін),

Агапіт (Вишневецький), Феодосій (Олтаржевський), Дмитрій (Вербицький). Але коло повноважень і функціональні обов'язки єпископів Уманських сталими не були.

У 1885 році в Київській митрополії була створена третя кафедра вікарія, який став титулуватися єпископом «Канівським». Причому, єпископ Канівський ставав першим вікарієм: «... по Высочайше утвержденному 12 октября 1885 г. докладу Св. Синода первым Викарием Киевской епархии повелено быть ныне Преосвященному Сильвестру, Епископу Каневскому, а вновь назначенному на кафедру Епископа Чигиринского архимандриту Иерониму – третьим Викарием» [11, арк. 22]. Розуміння того, чому очільник третьої вікарної кафедри стає першим вікарієм Київської митрополії дає перерозподіл обов'язків між вікаріями, який, у свою чергу, зумовлений зміною деяких пріоритетів у завданнях духовенства.

Мається на увазі те, що після тимчасового спаду освітнянської активності православного духовенства в кінці 70-х – на початку 80-х років XIX ст., що було зумовлене конфліктом між світським і духовним навчальними відомствами, керівництво початковою освітою народу було віддане православному духовенству. Монаршою волею скріплене 1884 року Положення про церковні школи назвало їх церковнопарафіяльними і віддало під опіку Православної Церкви. Це зумовило активність духовенства, яка мала спрямовуватись і бути під контролем єпархіального керівництва. Тому, щоб підкреслити пріоритетність освітнянської діяльності духовенства, вікарій, якому вона підпорядковувалась, став називатись першим. Але це був уже третій вікарій, який став титулуватись «Канівський».

Новий розподіл справ між вікаріями зберіг розпорядження митрополита Платона (Городецького), направлене до Київської духовної консисторії 17 листопада 1885 року. Йшлося, зокрема, про таке: «В виду последовавшей перемены Викариев Киевской епархии признаю полезным распределить между ними дела по епархиальному управлению следующим образом: 1) Преосв. Сильвестру, епископу Каневскому поручить заведование духовно-учебными учреждениями и церковно-приходскими школами, а также духовенством и церквями Каневского уезда; 2) Преосв. Поликарпу, епископу Уманскому поручить заведование уездами: Уманским, Звенигородским, Липовецким, Бердычевским, Сквирским и Таращанским, а также делами Епархиального Попечительства о бедных духовного звания и председательство в Киевском церковно-строительном присутствии; 3) Преосв.

Иерониму, Епископу Чигиринскому, возложить заведование уездами: Радомышльским, Киевским, Черкасским, Чигиринским и Васильковским, а также светскими учебными заведениями и председательство в Присутствии по обеспечению быта духовенства» [12, арк. 2]. Інформацію про такий розподіл обов'язків між вікаріями консисторія повинна була довести до усіх причтів Київської єпархії, а через них і до парафіян, щоб вони, уникаючи зайвої письмової волокити, зверталися з проханнями чи скаргами до канцелярії потрібного (за розподілом справ – авт. Т.К.) вікарія.

У наступні роки, аж до 1908 р., розподіл обов'язків між вікаріями залишався майже незмінним, натомість змінювалась першість кафедр. Так, 1890 р. на основі затвердженого монаршею волею 12 липня подання Св. Синоду, другого вікарія Київської митрополії єпископа Уманського перейменовано в єпископа Чигиринського – третього вікарія. Єпископом Уманським, третім вікарієм Київської єпархії призначено тоді єпископа Острогжського, вікарія Воронежської єпархії Анатолія (Станкевича). Перебував він на цій посаді до 29 вересня 1892 р. і був переведений в Калузьку єпархію. А третім вікарієм, єпископом Уманським став Яків (П'ятницький), який з 16 січня 1893 р. став другим вікарієм і єпископом Чигиринським. На кафедрі єпископа Уманського тоді ж призначено ректора Могилівської духовної семінарії архимандрита Іоанікія, який обіймав цю посаду до 10 лютого 1896 р. і був призначений єпископом Архангельським і Холмогорським. Третім вікарієм Київської єпархії 2 червня 1896 р. призначено намісника Києво-Печерської Успенської Лаври архимандрита Сергія (Ланіна).

Розподіл справ між трьома вікаріями залишався той самий, але на час від'їзду митрополита до Петербурга для участі у засіданнях Св. Синоду уточнювалась передача його безпосередніх обов'язків. Так, 1898 року член Київської духовної консисторії протоієрей Павло Преображенський видав розпорядження про те, що на час відсутності митрополита слідчі та судові справи передаються єпископу Канівському Сильвестру, а усі інші по консисторії і справи по єпархіальному Попечительству – єпископу Уманському Сергію. У компетенції єпископа Чигиринського Дмитрія залишаються справи тільки духовно-навчальних закладів. Відносно прохань і призначень на священницькі та дияконські місця в єпархії, то вони, як і прохання на псаломницькі місця по м. Києву, подаються або на ім'я єпископа Сергія, або в консисторію [13, арк. 1].

У першому десятилітті XX ст. змінився кадровий

склад вікаріїв Київської митрополії: 16 березня 1902 р. єпископ Уманський Сергій став єпископом Псковським і Порховським, а на його місце 7 квітня 1902 р. призначено Агапіта (Вишневського); єпископ Канівський Сильвестр «ввиду его преклонных лет и болезненного состояния освобожден, местопребыванием ему назначен Киево-Софийский Митрополичий дом с 19 апреля 1906 г.» [14, арк. 5]. А єпископом Канівським, третім вікарієм Київської єпархії призначено доцента Казанської духовної Академії архимандрита Інокентія (Ястребова). У доповіді Св. Синоду про призначення Інокентія зазначалося: «... с присвоением ему именованія третього викария Киевской епархии, а епископам – Чигиринскому первого и Уманскому – второго викария Киевской епархии» [15, арк. 30]. Новопризначеному єпископу Канівському передано в управління на правах настоятеля Києво-Никольський Пустинний монастир.

На початку 1908 р. вікарій Київської митрополії єпископ Уманський Преосвященний Агапіт був перейменований в єпископа Чигиринського, першого вікарія, а 3 січня 1908 р. Св. Синод заслухав доповідь про обрання ректором Київської духовної Академії єпископа Прилуцького, вікарія Полтавської єпархії Феодосія (Олтаржевського). В ухвалі зазначено, що «в случае воследования Высочайшего повеления на перемещение Преосвященного Феодосия на кафедру Епископа Уманского, утвердить сего Преосвященного, со дня Высочайшего повеления в должности ректора Киевской Духовной Академии и настоятеля Киево-Братского Богоявленского монастыря» [16, арк. 5]. З призначенням Преосвященного Феодосія ректором Академії і другим вікарієм Київської митрополії, єпископом Уманським, було переглянуто розподіл обов'язків між трьома вікаріями.

Підписаний 5 лютого 1908 р. київським митрополитом Флавіаном (Городецьким) розподіл справ між вікаріями був таким: єпископу Уманському Феодосію «поручается заведование духовно-учебными заведениями, мужскими и женскими, причем все вообще журналы правлений, мужских училищ представляется ему утверждать, журналы женских училищ по хозяйственной части, а по учебно-воспитательной части только предварительно рассматривать, направляя их потом на окончательное утверждение ко мне с своим мнением. Все вообще журналы правления Семинарии только предварительно им рассматриваются, с его мнением направляются на утверждение мне. Преосв. Феодосию поручается также наблюдение за преподаванием Закона Божия в учебных заведениях ведомства Императрицы Марии и Министерства финансов.

За преосвященным Агапитом (епископом Чигиринским – авт. Т.К.) оставляются все дела, какими он заведывает ныне, и сверх того – наблюдение за преподаванием Закона Божия в городских училищах всех ведомств. Он также председательствует в пастырских собраниях духовенства.

Преосвященный Иннокентий (епископ Канівський – авт. Т.К.) назначается товарищем председателя Миссионерского епархиального комитета и, сверх того, наблюдает за преподаванием Закона Божия во всех учебных заведениях Военного ведомства, а также – в гимназиях и прогимназиях министерства народного просвещения» [17, арк. 5]. Як видно, цей розподіл справ, у порівнянні з попередніми, характеризується ще чіткішою регламентацією обов'язків вікаріїв, що свідчить, з одного боку про їх збільшення, а з іншого – про встановлення контролю за їх виконанням.

Свідченням того, що справ у вікаріїв ставало все більше і більше, було порушення клопотання про запровадження в Київській митрополії кафедри 4-го вікарного єпископа. З приводу цього 30 жовтня 1909 р. митрополит Флавіан зазначав: «Ввиду крайнего обременения делами существующих ныне в Киевской епархии Преосвященных викариев, в следствии чего они не успевают своевременно рассматривать поручаемые им дела и совершенно не имеют свободного времени для поездок по епархии, я находил бы весьма полезным и даже необходимым учреждение в Киевской епархии 4-го викариатства с наименованием викария – епископом Черкасским. Предлагаю Консистории обстоятельно обсудить на каких условиях может быть учреждено это викариатство и какие средства из каких источников должны быть назначены на его содержание. Со своей стороны я находил бы возможным назначить викарию постоянное жалование из средств Киево-Софийского Митрополичьего Дома в размере 2000 руб. в год. и предоставить ему настоятельство в Киево-Выдубецком монастыре» [18, арк. 3]. Київська духовна консисторія підтримала митрополита, зазначаючи, що православне населення в єпархії збільшилось до 3 млн., а кількість приходів – до 1400. Це збільшує кількість справ, які надходять до консисторії: тільки у 1908 році до консисторії надійшло 33000 документів, а вийшло 43000. Із трьох тільки два вікарії беруть участь в єпархіальному управлінні, що дуже їх завантажує. Третій же вікарій займається тільки Академією і всіма навчальними закладами, а відтак до справ консисторії не залучається.

З вирішенням питання про 4-го вікарія довго не зволікали: уже 14 січня 1910 р. Назарій (Блінов) прийняв другокласний чоловічий Михайлівський

Києво-Видубецький монастир; 25 січня 1910 р. Київська духовна консисторія порушила клопотання перед Св. Синодом про переведення монастиря у ранг першокласного без зміни грошового утримання; 20 березня того ж року Києво-Видубецький монастир став першокласним, а його настоятелем був возведений 31 січня 1910 р. в Св.-Троїцькому соборі Олександр-Невської Лаври в сан єпископа Черкаського, четвертого вікарія Київської митрополії бувший екклесіарх Києво-Печерської Лаври архимандрит Назарій.

У зв'язку з відкриттям четвертого вікаріатства, 3 лютого 1910 року було здійснено перерозподіл посадових обов'язків між чотирма вікаріями Київського митрополита. Митрополит Флавіан затвердив такий порядок: «Преосвященному Павлу, Єпископу Чигиринському поручається заведывание делами второго стола консистории и всеми делами епархиального попечительства. Он же остается председателем Епархиального Училищного Совета и наблюдает за преподаванием Закона Божия в городских училищах всех ведомств.

За Преосвященным Ректором Академии, Епископом Уманским Феодосием остается по прежнему заведывание духовно-учебными заведениями епархии. Ему же поручается наблюдение за преподаванием Закона Божия в киевских высших учебных заведениях Ведомства императрицы Марии.

Преосвященному Иннокентию, Епископу Каневскому поручается заведывание делами первого, четвертого, седьмого столов консистории. Он состоит товарищем председателя епархиального миссионерского совета и ему поручается наблюдение за преподаванием Закона Божия в гимназиях и прогимназиях министерства народного просвещения.

Преосвященный Назарий, Епископ Черкасский заведывает делами третьего, пятого, шестого столов консистории» [19, арк. 2-3].

У зв'язку зі змінами у складі вікаріїв, 29 жовтня 1910 р. митрополит Флавіан ще раз перерозподілив ті самі обов'язки, але між трьома вікаріями – єпископами Чигиринським, Черкаським, Уманським. Перерозподіл обов'язків був тимчасовим так як тимчасово вакантною з 13-го серпня 1910 р. стала кафедра єпископа Уманського. Але вже 25 жовтня того ж року Св. Синод слухав подання про призначення бувшого смотрителя Києво-Софійського духовного училища архимандрита Дмитрія (Вербицького) на посаду вікарія і «определил о бытии... Дмитрию Епископом Уманским, 4-м викаріем Киевской епархии, с посвящением его в епископский сан в С.-Петербурге и с переимено-

ванием Епископов Каневского во 2-го и Черкасского в 3-го викаріев той же епархии» [20, арк. 2]. А 27 жовтня 1910 р. київський митрополит подав клопотання про призначення 4-го вікарія Київської митрополії єпископа Уманського Дмитрія настоятелем Києво-Пустинно-Миколаївського першокласного монастиря і вже 9 листопада єпископ Уманський прийняв настоятельство.

Подальші зміни у складі вікаріїв, статусності очолюваних ними кафедр та відповідно управлінських обов'язків були пов'язані з Чигиринським вікаріатством. Його очільник, перший вікарій Павло (Преображенський) ще 2 листопада 1910 р. передав обов'язки голови Київської Єпархіальної Училищної Ради єпископу Уманському Дмитрію. А 18 вересня 1911 р. кафедра єпископа Чигиринського стала вакантною. Св. Синод 16 листопада 1911 р. підготував подання «О бытии первому викарію Кишиневской Епархии Преосвященному Епископу Аккерманскому Никодиму Епископом Чигиринским, вторым викаріем Киевской епархии, с перемещением второго епископа сей епархии Епископа Каневского Иннокентия в первые викаріи оной» [21, арк. 3]. Никодиму доручались: справи 1 і 7-го столів Духовної консисторії; усі справи єпархіального попечительства, справи про призначення, видача св. антимінсів і цензура проповідей, що виголошувались у кафедральному соборі; завідування Духовною семінарією і двома жіночими училищами Духовного відомства; нагляд за викладанням Закону Божого в середніх навчальних закладах міністерства народної освіти; виконання обов'язків товариша голови єпархіального Міссіонерського товариства, голови Св.-Володимирського Брацтва, товариша голови Імператорського Палестинського Товариства. На час відсутності в Києві митрополита Никодим мав право давати дозвіл на видачу св. миро в інші єпархії, давати розпорядження про здійснення урочистих богослужінь в кафедральному соборі і право звернення до місцевої влади. Як видно, коло повноважень вікарія чітко обмежене і деталізоване.

Звітуючись про єпархіальне управління у 1913 році, митрополит зазначав: «Посвящ. Иннокентию, епископу Каневскому, Ректору Киевской Духовной Академии, поручено наблюдать за преподаванием Закона Божия в Киевских высших учебных заведениях.

Преосвящ. Никодиму, епископу Чигиринскому, поручено заведывание делами второго (распорядительного) и седьмого (сектанского) столов Консистории и всеми делами Епархиального Попечительства. Он состоит товарищем председателя

Епархиального Миссионерского Совета, заведует духовной семинарией и женскими училищами духовного ведомства. Наблюдает за преподаванием Закона Божия в средних учебных заведениях Министерства Народного Просвещения. В отсутствии митрополита – он его замещает.

Преосвящ. Назарию, епископу Черкасскому, поручено заведывание делами столов Консистории: первого (о выдаче метрик и о восстановлении и исправлении метрических статей), третьего (хозяйственного), пятого (причтowo-строительного), шестого (о расторжении и разрешении браков) и наблюдение за преподаванием Закона Божия в учебных заведениях Военного ведомства, Ведомства императрицы Марии и Министерства Финансов.

Преосвящ. Димитрию, епископу Уманскому, поручено заведывание делами четвертого (следственного) стола Консистории, председательство в Епархиальном Училищном Совете, заведывание 4-мя духовными мужскими училищами и Церковно-Учительскою школою. Наблюдение за преподаванием Закона Божия в городских училищах всех ведомств и религиозно-нравственном состоянии их» [22, арк. 3].

Окрім того що була ще раз проілюстрована чітка регламентація повноважень вікаріїв, то розподіл справ між 1-м, 2-м, 3-м, 4-м заступниками митрополита певною мірою свідчить про важливість цих справ. Якщо раніше освітніми справами відав один вікарій, то тепер вони були поділені між першим (вища освіта), другим (середня освіта) і четвертим заступниками єпархіального архиєрея. Другий вікарій, як видно з розподілу, відав загальними справами, що дозволяло замінювати митрополита в разі виїзду його за межі Київської єпархії. Третій вікарій відав канцелярними і господарськими справами. Але усі чотири вікарії наглядали за викладанням головного предмета тодішньої освіти – Закону Божого.

Розподіл справ між чотирма вікаріями створює враження, що митрополит був звільнений від адміністративно-бюрократичних обов'язків та опіки над підлеглими структурами. Але архівні джерела дають підстави стверджувати, що адміністративної роботи в діяльності митрополита було ще багато. Така робота відділяла єпархіального архиєрея від церковних справ в єпархії. А між тим, втрата довіри до церкви у частини населення, поширення сектантства та інші кризові явища передреволюційних років зумовлювали необхідність посилення морально-релігійного виховання та пошуку нових форм взаємовідносин духовенства і пастви. Ці проблеми розглядалися вищим

церковним керівництвом. Так, 3 березня 1916 р. обер-прокурор Св. Синоду доповідав на засіданні «о мерах к освобождению епархиальных Преосвященных от части дел епархиального управления, в целях предоставления епархиальным Преосвященным возможности отдавать свой труд, время и силы непосредственному руководству и смотрению за церковной и приходской жизнью в епархиях» [23, арк.2]. За результатами обговорення Св.Синод 31 березня 1916 р. видав указ, який 23 травня того ж року заслухала Київська духовна консисторія.

У відповідності з синодальним указом було визначено перелік справ, які перебували у компетенції митрополита, і уточнено розподіл справ між вікаріями. «В ведении митрополита Киевского и Галицкого состоят дела: По Консистории – 2-му столу: замещение священнических мест, назначение должностных лиц (благочинные, духовники, следователи, миссионеры); 7-го стола: наградные дела, об открытии приходов, о личном составе Консистории; 3-го стола: построение храмов, назначение жалования, дела торгово-арендные, расход церковных сумм; 4-го стола: судные дела клира, оспариваемые постановления Консистории. Дела митрополичьего Домоуправления. Дела епархиальных съездов духовенства и епархиального свечного завода. Дела Епархиального Училищного Совета. Дела Киевской духовной консистории, кроме распорядительных постановлений Правления Семинарии по хозяйственной части. Дела епархиального Миссионерского Совета, Киевского Комитета Православного Миссионерского общества, Киевского отдела Императорского Палестинского Общества.

Независимо сего от имени митрополита за его подписями делаются соответствующие сношения с Св.Синодом, Обер-Прокурором Св.Синода, Попечителем Округа и другими лицами и учреждениями» [23, арк.5].

Така чітка регламентація справ мала вивільнити час для огляду митрополитом єпархії, для спілкування з духовенством та вірянами тощо. Але наведений детальний перелік справ створює враження, що виконання адміністративно-розпорядчих функцій залишало дуже мало часу для власне пастирських обов'язків. Вікарні єпископи теж були перевантажені адміністративними та наглядовими функціями, перелік яких свідчить, що єпархіальний рівень управлінської вертикалі чітко регламентувався і контролювався.

Отже, упродовж XIX – початку XX століття в Київській митрополії було відкрито чотири вікарних кафедри – кафедра єпископа Чигиринського

з 1799 року, єпископа Уманського з 1874 року, єпископа Канівського з 1885 року і єпископа Черкаського з 1910 року. Кафедри очолювали вікарії, які відповідно титулювались: єпископ Чигиринський, єпископ Уманський, єпископ Канівський і єпископ Черкаський. Але їх першість, тобто 1-й вікарій, 2-й вікарій, 3-й вікарій, 4-й вікарій, не залежала від хронології відкриття кафедр, а зумовлювалась важливістю справ, що їм доручались як помічникам єпархіального архиєрея. Тому перерозподіл обов'язків між ними вказував і на пріоритетність завдань, що перебували під їх контролем, і на зміну статусності вікаріїв. Загалом же коло обов'язків вікаріїв еволюціонувало від виконання незначних доручень митрополита, які перший вікарій мав виконувати у час відсутності

архиєрея, до чіткого визначення цілого переліку справ, які передавались у відання кожного з чотирьох вікаріїв. Збільшення кількості цих справ, чіткий розподіл їх між вікаріями свідчать як про розширення діапазону функцій церкви, так і про утвердження адміністрування та бюрократизації в її управлінській структурі.

Висвітлений у даній статті аспект далеко не повністю задовольняє інтерес до управлінської структури Київської єпархії в зазначених хронологічних межах. Наступні її дослідження можуть здійснюватися у площині створення пропосографічного портрета вікаріїв, узагальнення їх біографічних відомостей і створення повних життєписів, що наблизитиме до написання повної історії Київської митрополії.

Джерела та література

1. Перерва В.С. Статус єпархіальних органів влади та парафіяльного священства в Київській митрополії кінця XVIII – XIX ст. Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 – Історія України, в Київському нац. університеті імені Тараса Шевченка. – К., 2002. – 16 с.
2. Шугальова І.М. Устрій українських православних єпархій: традиційні засади і напрям еволюції (кінець XVIII – середина XIX ст.)// І.М. Шугальова// Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. Вип. XVIII. – Запоріжжя, 2004. – С. 24 - 40.
3. Лучанін С. Модель управління православними єпархіями в Україні російським Урядуючим Синодом у кінці XVIII – початку XIX століття/ С.М. Лучанін// Українське релігієзнавство. – 2011. – № 60. – С. 11-21.
4. Шпачинський Н. Историческая заметка о викариатстве Киевской митрополии в XVIII ст./ Н. Шпачинский// Киевские епархиальные ведомости. – 1898. – № 11. – С. 472 - 483.
5. Центральний Державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІАК України), ф. 127, о. 647, спр. 543, арк. 1- 4.
6. ЦДІАК України, ф. 127, о. 655, спр. 412, арк. 1 - 114.
7. ЦДІАК України, ф. 127, о. 658, спр. 269, арк. 1 - 95.
8. ЦДІАК України, ф. 127, о. 828, спр. 282, арк. 39.
9. ЦДІАК України, ф. 127, о. 798, спр. 57, арк. 1 - 12.
10. ЦДІАК України, ф. 127, о. 678, спр. 57, арк. 1 - 10.
11. ЦДІАК України, ф. 127, о. 857, спр. 329, арк. 1 - 38.
12. ЦДІАК України, ф. 127, о. 686, спр. 1363, арк. 1 - 3.
13. ЦДІАК України, ф. 127, о. 777, спр. 543, арк. 1 - 2.
14. ЦДІАК України, ф. 127, о. 784, спр. 167, арк. 1 - 6.
15. ЦДІАК України, ф. 127, о. 784, спр. 207, арк. 1 - 36.
16. ЦДІАК України, ф. 127, о. 786, спр. 37, арк. 1 - 13.
17. ЦДІАК України, ф. 127, о. 786, спр. 79, арк. 1 - 6.
18. ЦДІАК України, ф. 127, о. 798, спр. 613, арк. 1 - 8.
19. ЦДІАК України, ф. 127, о. 788, спр. 57, арк. 1 - 16.
20. ЦДІАК України, ф. 127, о. 788, спр. 526, арк. 1 - 17.
21. ЦДІАК України, ф. 127, о. 789, спр. 706, арк. 1 - 10.
22. ЦДІАК України, ф. 127, о. 1074, спр. 572, арк. 1 - 76.
23. ЦДІАК України, ф. 127, о. 794, спр. 248, арк. 1 - 7.є